

Tevfik Fikret'in Şiirlerine Yansıyan Edebiyat Görüşü

DR. ABDÜLKADİR HAYBER

“Edîb olur kişi sermâye-i hayâsı kadar”

Tevfik Fikret, Türk Edebiyatı tarihinde değişme ve gelişme bakımından önemli bir yeri olan *Servet-i Fünûn* Dönemi'nin önde gelen isimlerinden biridir. Servet-i Fünûn edebî topluluğunun oluşmasında ve bu topluluğun benimsediği sanat anlayışının hayata geçmesinde yine Fikret'in önemli bir yeri vardır. Onun en önemli eseri olarak bilinen *Rûbâb-ı Şikeste* ve diğer şiirlerinde, bir yandan karşısındakiler ile mücadele ederken bir yandan da şiirin ve bilhassa kendi şiirinin özelliklerini açıkladığı görülür.

Bu yıllarda sanat, edebiyat ve özellikle şiir üzerindeki görüş ayrılıklarının en önemlilerinden biri olan edebiyattaki *eski-yeni* tartışması, bardağı taşıran son damla olarak, bir kafiye anlaşmazlığından çıkmış ve Servet-i Fünûn topluluğu bunun üzerine oluşmuştu. Tevfik Fikret ve arkadaşlarının birlikte gösterdikleri çaba ve iradeyle kısa zamanda karşılarında direnen kimse kalmamış ve onların sanat ve edebiyat anlayışları öne çıkmıştı.

Tevfik Fikret'in Musâhabe-i Edebiyye (s. 148, 150, 176), “Bir Muhâvere-i Edebiyye” (s. 186), “Zavallı Evet” (s. 436) ve “Timsâl-i Cehâlet” (s. 448) adındaki manzumeleri 1312-1313 yıllarında yazılmış sanat ve edebiyatta ileri sürülen birtakım görüş ve düşüncelere cevap niteliğinde metinlerdir. Bunlara, bir yıl sonra yazılan “Zekâ” (s. 272) adındaki metni de eklemek gerekir. Bu manzumelerde onun sanat, sanatçı, şair ve şiir anlayışlarının öne çıktığı görülür.

Edebiyat sohbetlerinde Tevfik Fikret manzum olarak yazdıklarında, okuyucuya adı bildirilmeyen muhataplarına karşı keskin ifadeler kullanır. Daha ilk musahabesine “*acziye rağmen muharrir-i âciz*” sözleriyle başlar. Metinde adı verilmemekle birlikte, “*Timsâl-i Cehâlet*” olarak gördüğü Ahmet Midhat Efendi'yi tasvirinde yüzünün görünüşü, sakalı ve bunların görenler üzerindeki etkisini belirtirken;

“Ablak yüzünün lihye-i cârub-nümâsı

Enzâr-ı temâşâyâ verip sıklet ü vahşet” (s. 448)¹

demesi, bunun örneklerindedir.² Yukarıda adı geçen bu tür metinlerin yazıldığı yıllar göz önünde bulundurulduğunda, o yılların süreli yayınlarındaki tartışmalara kimlerin katıldığı, Fikret’in yazdıklarında kimleri kastettiği kolayca anlaşılır. Çünkü Fikret ve Cenap Şehabettin başta olmak üzere, bu edebî topluluğa katılanlar, benimsedikleri sanat ve edebiyat anlayışlarını ortaya koyarken kendilerinden öncekilerle sürekli çatışmışlardır.

Fikret’in üzerinde durarak görüş ve düşüncelerini belirttiği, hor gördükleri ve küçümsediklerinin üzerinde durdukları belli başlı hususlar şunlardır:

Kimliği belirtilmeyen biri manzum sohbetini; adının “*âsâr-ı san’at*” ile anılması dileğiyle ve ölümsüzlük ümidiyle zamanın edebiyatına hediye eylediğini belirtir. Ona göre yalnız şiirden söz edilerek sanatın aslıyla ilgilenilmemesi ve birtakım kişisel duygularla bilimden uzaklaşılması akla ve gerçeğe uygun değildir (s. 148-149). Bir zamanlar gecelerini bütün olarak hayale vererek bir iki gazel yazdığından sevinçten çırpınırken, şimdi fikir sahibi biri olarak kendisine “*nazm-ı eş’âr*” ile uğraşmayı yakıştırmaz. Zaten “*heveskâr-ı şi’r*” olan çoktur ve bu bir çocukluktur. (s. 150) “Bir Muhâvere-i Edebiyye”de (s. 186) ise, “*fünûn*” ve “*ulûm*”a saygı duymak ve yüceltmek; bazı anlaşılmaz kelime ve tamlamalar kullanılarak Avrupa’dan alınan yeni hayaller ile kolay ve zahmetsizce edip olunduğu fikirleri ileri sürülmektedir. “*Zavallı Evet*”te (s. 436), anlamsız ve muğlâk hayallerden oluşan manzumelerin “*âsâr-ı bergüzîde*” sayılması karşısında duyulan şaşkınlık;

“Şu hâl-i cehline erbâb-ı fikretin şaşılır” (s. 436)

mısrası ile belirtilir. Ayrıca, “*aşk-ı teceddüd ü icâd*” ile önceden beri süregelen kaside ve gazelden uzaklaşılması da doğru bulunmaz.

Tevfik Fikret’in şiirlerinde karşılaşılan sanat ve edebiyat hakkındaki görüş ve düşüncelerinin önemli bir kısmını, manzumelerinde yer verdiği bu fikirlere cevap niteliğindedir. Fikret’e göre, esas itibarıyla şiir güzel olduğu için okunur ve nazmımız okunmaktadır. Bunun sebebi, şairin hünerini göstermesidir. Şiirin en önemli özelliklerinden biri olan ahenk, bu hünerle sağla-

¹ Tevfik Fikret’in şiirleri için bakınız; “*Tevfik Fikret-Bütün Şiirleri*”, hzl.: Prof. Dr. İsmail Parlatır - Doç. Dr. Nurullah Çetin, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara 2004. Sayfasayıları bu baskıya aittir.

² Ablak yüzünün süpürgeye benzeyen sakalı, görenler üzerinde ağırlık ve vahşilik etkisi uyandırır.

nır. Şair, “mûsikî-yi semâvî” olarak vasıflandırdığı ahengi bulmak için, “zevk-i edeble” tabiattan faydalanacaktır. Çünkü, dış dünyadaki tabii ses, ulaşılmak istenilen musikiden başka bir şey değildir. Hüner sahibi bir şair, aşk ile nazımın karanlığı içinde “kanatlı nağmeler” meydana getirir. Onun içindeki sonsuz kanat hazinesiyle “bulut, çiçek, yaprak” ve benzeri tabiat unsurları önünde uçuşmaya başlar (s. 149). Tevfik Fikret’in şiirlerinde tabiatın çok önemli bir yeri vardır. Derenin şırıltısı (“Zavallı Evet”, s.436), denizin dalgası (“Mai Deniz”, s. 409), yağmurun damlaları (“Yağmur”, s. 345) gibi suya ait unsurlar; kuşların ötüşü, rüzgârın esişi ve tabiat üzerindeki etkisi, onun şiirlerinde çok karşılaşılan ses kaynaklarıdır. Buna bir de ilham perisi ve aşkın eklenmesi, şairi bulunduğu dünyadan alıp götürür. “Bir Tenezzühten Avdette” (s. 154) ve “Çiçekler İçinde” (s. 245) adındaki şiirlerde aşkın kendi üzerindeki etkisini anlatır. Buna göre onu şair eden ve dolayısıyla “Fikret eden” sevgilidir. Ona dış dünyayı, bütün olarak tabiatı, tabiattaki güzellikleri ve tabiatın sesini sevgili öğretmiştir. O sevgilinin tabiattaki varlıklar üzerinde de etkisi vardır. Şair, öterken sevgilisine özenen kuşlarda yine onun gülümsemesini görür. Şiir sanatının esası olan ahengin iç dünyasından zengin bir musiki olarak kendi sanatına yansımada aşkın ve tabiatın üzerindeki etkisini;

416

“..... öğretti
bu ilâhî terâne-i râhu;
Bu mübârek lisân-ı ezhârî”

diyerek belirtir (s. 155). “Ömr-i Muhayyel” (s. 368), bunun güzel örneklerinden biridir. Şiir, söz, ahenk, aşk, uçmak, hayal ve benzeri unsurların bir arada kullanıldığı;

“Savtımdaki eş’âr-ı pür-âhenk ile mâlî
Şi’rimdeki elhân-ı muhabbetle nagam-sâz,
Âh istiyorum, göklere âmâde-i pervâz
Bir lâne-i âvârede bir ömr-i hayâlî...” (s. 369)

mısraları bu açıdan önemlidir.

Tevfik Fikret, şiir heveskârlarının çokluğu belirtilerek, şiire ilgi duymanın fikir sahiplerine yakışmaması düşüncesine mizah yollu bir cevapla “çocukluk” olarak vasıflandırır. Sonra, birilerinin kendi yazdığı;

“Perî-i leyl-i hayâlâta âşıkım mutlak;
Değilsen öyle neden şi’re mübtelâyım ben?” (s. 151)

beytini okumasıyla şiirle ilgisi ve şiirde hayal hakkındaki düşüncesi ortaya çıkar. Zaten o tenkit edilirken “*zünûnun fînûna tercihi*”nin gerçeğe ve akla uygun olmadığı belirtiliyordu. İlk bakışta sanılar ve hayal unsurları bakımından bu beyit, muhatabı haklı gibi gösterir. Fikret ise, zanlarla birlikte müspet bilimlere de şiirin dışında görmez. Bunun yanında Rıza Tevfik’ten söz ettiği bilinen “Zekâ” (s. 272) adındaki manzumesinde “*hayal ve hakikat*” hakkındaki düşüncesi, ilk bakışta biraz farklı gibi görünür. Yazdıklarında halk hikâyeleri, halk masalları ve tekke edebiyatından faydalanan Rıza Tevfik’in, hakikatin dışında hiçbir şeyi kabul etmemesi, hakikat aşkıyla yazdığı büyük esere bazı cahillerin “*şiir*” demelerinden rahatsızlık duyduğunu belirtmesi Fikret’i üzer. Onun duygu ve hayallerle dolu olan güzel bir manzumeyi hakikatin dışında görerek “*şiir değil*” demesi, Fikret’e göre doğru değildir. Çünkü bir gün gelecek, kalıcı olanın yine “*Hayâl ü hisle mâli güzîde bir gazel*” olduğu görülecektir (s. 273).

Tevfik Fikret, yine adı açıklanmayan muhatabına cevabında, sanatın kolay olmadığını belirtir. Ona göre, duygunun eseri olan bir şiiri yazmak için beynin çektiği sıkıntıları, ancak gerçek şairler bilir. Şiir, beynin bilinmeyen derinliklerinden süzülerek bin bir zorlukla ortaya çıkar. Bunu bilen kimse; “*Bu san’at kolayca, zahmetsiz şeref kazandırıyor.*” demez. Kolay denilerek tenkit edilen sanat ve sanatçı;

“*Şehîk, ‘berf-i müzehheb’, ‘terâne-i muzlim’*

Falan yolundaki şeylerle ‘şimdi’, ‘başka’, ‘bütün’

Yolunda bir iki imlâ, biraz da Avrupa’dan

Alınma turfe hayâlâtı meczedip de yazan

Edîb olup çıkıyor... İşte bu!” (s. 187)

mısralarında yer alır. Buna karşı Fikret, oldukça alaylı bir anlatımla; karşısındakini birer defter doldurarak hemen “*edîb*” olmaya davet eder (s. 187). Muhatabın buna, “*hayâ ederim*” demesini yine mizah yoluyla, saf bir cevher olan hayâyı öyle israf etmenin doğru olmadığına işaret ederek;

“*Edîb olur kişi sermâye-i hayâsı kadar*” der (s. 187).

Nitekim şair “Kendi Kendime” (s. 318) adındaki manzumesinde, ruhsuz bularak pek beğenmediği küçük bir şiir için harcadığı zamanı düşünerek huzursuz olur. O, “bir buçuk saat” olarak belirttiği zaman içerisinde evrende olabilecek şeyleri düşünür ve boşa geçen zamanı için üzülür. Bu durum şiir

ve bütün güzel sanatlar ile zamanın oranı üzerinde düşünülmesi bakımından bir uyarı olarak alınabilir. Şiirin yanında resim ile de ilgilenen Fikret, bir çiçeğin resmini yapmak için on gün uğraşmıştır. Yaptığı resmi beğenip beğenmemeye bir yana, onun için harcadığı zamanı göz önünde bulundurarak yaptığını seyretmek gereğini duymaktadır. Çünkü bu da bir duygudur ve şair o bu duyguyu, “*Bir mevc-i hisse vermek için şekl-i irtisâm*” diyerek belirtir (“Resim Yaparken”, s. 312).

Üzerinde durulan önemli konulardan biri de anlama, anlamama; beğenme, beğenmeme meselesidir. Şiirde kullanılan belirsiz hayallerin bilinen, belli bir anlamı olmadığı hâlde, “*yine âsâr-ı ber-güzîde*” olarak kabul edilmesi, yenilik ve icat aşkıyla gazel ve kaside gibi yüzlerce yıldır yazılan ve bilinenlerden uzaklaşılması karşısında Fikret, derenin şırıltısından ruhuna yansıyan musiki ile kendinden geçmiş olduğu için sadece ne için olduğu pek belli olmayan bir “*evet*” demekle yetinir (“Zavallı Evet”, s. 436).

418

Fikret’e göre anlamak, duymak, sevmek gibi kavramlar kişiden kişiye değişmektedir. “*İtibârî*” kelimesiyle anlatılan kişiden kişiye değişme; sadece edebiyat ve şiir için değil, bütün güzel sanatlar ve güzellik kavramıyla ilgili olan her konu için geçerlidir. Resim, heykel, şiir bunun güzel örnekleridir. Anlamak fikirle ilgili görünmekle birlikte, “*Duymak elbette rûha râcî’dir*” (s. 177). Onun için şiirin anlaşılması, kelimelerin garipliğinden ve fikrin açık olmamasından sanılması doğru değildir. Özellikle şiiri anlamak ve duymak için ruhen bu sanata yakın olmak gerekir. Fikret bunu şiirinde;

“*Böyledir işte herkesin tab’ı*

Başka şey, başka bir güzellik arar

Sana hoş gelmemiş o söz, ne zarar?” (s. 178)

mısralarıyla da ifade eder.